

9. Ders: İçerik

Biçimbilim

Sözcük yapım kuralları

Sözlüksel boşluk

Türetimsel biçimbilim

Sözcük yapımı

Sözlüksel Boşluklar (lexical gaps)

- Dilin ses olanakları içinde birleşip bir bütün oluşturma ve sözlüğe eklenme olasılığı olan, ancak bu duruma getirilmemiş olasılıklar vardır. Örneğin Türkçenin ses yapısı *sala, enileç* vb. gibi şu an için anlamsız olan pek çok ses birleşimi üretebilir. Bu, Türkçe açısından bir sözlüksel boşluktur. Bu birleşimlerin yapılabilmek olasılığı, dilde yeni birimlerin üretilebilme olasılığını da beraberinde getirir. Bir ses birleşimi, bir uzlaşım ile belirli bir kavramı karşılar duruma geldiğinde, yeni sözcükler doğmuş olur. Ancak, Türkçenin ses yapısının izin vermediği *kşamba, chinşediz* vb. gibi birleşimler, Türkçede bir sözlüksel boşluk olarak kabul edilemez.

- Diđer bir boşluk türü ise, olası biçimbirim birleşimlerinin henüz gerçekleşmemiş olmasından doğar. Örneğin *çay-la-k* (*su-la-k*, *ot-la-k* benzeri), *yaz-gın* (*kes-kin* benzeri) vb. gibi.
- Bu bileşme yolları, her dilde yeni sözcüklerin yapımı için gereken kuralların belirli olması nedeniyle olasıdır.

Türetimsel Biçimbilim (derivational morphology)

- Kimi biçimbirimler eklendikleri kök ya da gövdelerden yeni sözcüklerin üretilmesini sağladıkları için, bunlara **türetimsel biçimbirimler** (derivational morpheme) ya da Türkçe dilbilgisi çalışmalarında genellikle anıldığı biçimiyle **yapım ekleri** denmektedir.

- Türetilen yeni sözcük, kök anlamından farklı bir anlam taşıyabilir ya da farklı bir sözcük anlamına üye olabilir.

Sözcük yapımı: bileşik

- Bileşikteki sözcüklerden her ikisi de aynı sözcük türünde ise, bileşiğin kendisi de bu türde olacaktır. Bileşikteki sözcüklerin farklı türlerde olması durumunda ise, bileşiğin sözcük türü, genellikle son sözcüğün türünde olur. Burada yazımın, yani birleşik ya da ayrı yazım biçimlerinin bir sözcüğün bileşik sayılıp sayılamayacağına bir ölçüt olmadığını da belirtmek gerekmektedir.

- Bileşiklerin Anlamı:
- Bir bileşiğin anlamı, onu oluşturan sözcüklerin anlamının toplamından genellikle farklıdır. Yani, oluşturucu sözcüklerine anlamına bakılarak bileşik sözcüğün anlamına ulaşmak çoğu zaman olanaksızdır. Örneğin *önsöz* “önden söylenen söz” anlamı taşımaktadır ama *kırkayak*’ların tam kırk adet ayağı yoktur; ya da *dikkafalı* birisinin kafası gerçekte dik olmayabilir. Benzer bir biçimde *demirbaş*, ne demir ne de baş ile ilgilidir; *samanyolu* da samanlarla dolu yol anlamına gelmez.